

ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ПІДГОТОВКИ СПОРТСМЕНІВ

<https://doi.org/10.15802/2071-1476-2026-1-18>

УДК 796.332(477.63) «19»(045)

ІСТОРИЧНИЙ ГЕНЕЗИС ФУТБОЛЬНОГО КЛУБУ ДНІПРО У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОРІЧЧЯ

Степаненко Д.^{1ABCD}, Балджи І.^{1AB}, Яковенко А.^{1BD}, Гребенюк О.^{1DE}, Хаджинов В.^{2DE}

¹ ННІ «Придніпровська державна академія фізичної культури і спорту»

Українського державного університету науки і технологій

² ННІ «Національна металургійна академія України» Українського державного
університету науки і технологій

Степаненко Дмитро Іванович

Stepanenko Dmytro

ННІ «Придніпровська державна академія фізичної культури і спорту» Українського державного університету науки і технологій, м. Дніпро, вул. Набережна Перемоги, 10, 49094, Україна

Prydniprovska State Academy of Physical Culture and Sport, Ukrainian State University of Science and Technologies, Dnipro, 10 Naberezhna Peremohy St., 49094, Ukraine

e-mail: stepanenkodima80@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-8778-878X>

Балджи Ілона Володимирівна

Baldzhy Ilona

ННІ «Придніпровська державна академія фізичної культури і спорту» Українського державного університету науки і технологій, м. Дніпро, вул. Набережна Перемоги, 10, 49094, Україна

Prydniprovska State Academy of Physical Culture and Sport, Ukrainian State University of Science and Technologies, Dnipro, 10 Naberezhna Peremohy St., 49094, Ukraine

e-mail: ilona.perelygina@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-5157-5638>

Яковенко Артем Володимирович

Yakovenko Artem

ННІ «Придніпровська державна академія фізичної культури і спорту» Українського державного університету науки і технологій, м. Дніпро, вул. Набережна Перемоги, 10, 49094, Україна

Prydniprovska State Academy of Physical Culture and Sport, Ukrainian State University of Science and Technologies, Dnipro, 10 Naberezhna Peremohy St., 49094, Ukraine

e-mail: yakovenkoartem2012@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-0338-8437>

Гребенюк Олег Вікторович

Grebnyuk Oleg

ННІ «Придніпровська державна академія фізичної культури і спорту» Українського державного університету науки і технологій, м. Дніпро, вул. Набережна Перемоги, 10, 49094, Україна

Prydniprovska State Academy of Physical Culture and Sport, Ukrainian State University of Science and Technologies, Dnipro, 10 Naberezhna Peremohy St., 49094, Ukraine

e-mail: sportsmenoleggrebnyuk@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-2127-2112>

Хаджинов Валерій Анастасійович

Khadzhynov Valeriy

ННІ«Національна металургійна академія України» Українського державного університету науки і технологій, м. Дніпро, Проспект Гагаріна, 4, 49600, Україна

National Metallurgical Academy of Ukraine, Ukrainian State University of Science and Technology, Dnipro, 4 Gagarin Ave., 49600, Ukraine

e-mail: hadikva0@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0002-0127-2182>

Внесок автора: А – дизайн дослідження; В – збір даних; С – статистичний аналіз; D – підготовка рукопису; E – збір коштів.

Authors' Contribution: A – Study design; B – Data collection; C – Statistical analysis; D – Manuscript Preparation; E – Funds Collection

Анотація

У статті представлено результати комплексного наукового дослідження історичних етапів формування та еволюції футбольного клубу «Дніпро» впродовж першої половини ХХ століття. Актуальність теми зумовлена значущістю ФК «Дніпро» як соціокультурного феномену та символу спортивної ідентичності Придніпровського регіону. В умовах сучасних трансформацій українського спорту вивчення історичного досвіду становлення великих спортивних інституцій є критично важливим для розуміння механізмів сталого розвитку професійного футболу. **Метою роботи** є здійснення системного аналізу генезису клубу: від аматорських колективів початку століття до формування професійної футбольної структури. **Для досягнення мети використано комплекс методів:** історико-генетичний, історико-порівняльний, метод системного аналізу та джерелознавчий аналіз архівних документів і преси. Особливу увагу приділено методу усної історії (інтерв'юванню) для уточнення подій новітнього періоду. **Результат.** У ході дослідження з'ясовано, що витоки футболу в Катеринославі сягають 1911 року, а офіційною датою заснування клубу можна вважати 1918 рік. Простежено генезис розвитку команди через низку трансформацій: від колективу Брянського робітничого індустріального технікуму (БРІТ) та команди «Петровець» (заводу ім. Г. І. Петровського) до створення добровільного спортивного товариства «Сталь» у 1936 році. Наукова новизна дослідження полягає в уточненні хронології заснування клубу та виявленні прямого зв'язку між аматорським гуртком «Алькор» та наступними професійними поколіннями гравців. Детально проаналізовано розвиток інфраструктури, зокрема будівництво стадіонів «Сталь» та «Металург», а також вплив промислових гігантів регіону на фінансову стабільність та кадровий потенціал клубу. Особливий акцент зроблено на повоєнному періоді відновлення команди (1945-1949 рр.) та її переході під патронат Міністерства чорної металургії, що стало фундаментом для майбутніх успіхів на всесоюзній та міжнародній арені. Зроблено **висновки** про те, що еволюція ФК «Дніпро» у досліджуваній період є класичним прикладом інституціоналізації радянського футболу, де клуб виступав не лише як спортивна одиниця, а й як потужний центр соціального життя робітників. Доведено, що успіх команди залежав від синергії промислового потенціалу міста та ентузіазму спортивної спільноти, що в результаті дозволило сформувати унікальний «дніпровський» стиль гри.

Ключові слова: ФК «Дніпро», історичний генезис, Катеринослав, БРІТ, «Петровець», «Сталь», «Металург», професійний футбол, спортивна ідентичність, футбольна історія.

THE HISTORICAL GENESIS OF THE DNIPRO FOOTBALL CLUB IN THE FIRST HALF OF THE 20TH CENTURY

Annotation

The article presents the results of a comprehensive scientific study on the historical stages of formation and evolution of the football club «Dnipro» during the first half of the 20th century. The relevance of the topic is determined by the significance of FC «Dnipro» as a socio-cultural phenomenon and a symbol of the sporting identity of the Pridniprovsky region. In the context of modern transformations in Ukrainian sports, studying the historical experience of establishing major sports institutions is critical for understanding the mechanisms of sustainable development in professional football. The aim of the work is to conduct a systematic analysis of the club's genesis, from amateur teams at the beginning of the century to the formation of a professional football structure. To achieve this goal, a complex of methods was used: historical-genetic, historical-comparative, the method of systems analysis, and source-based analysis of archival documents and the press. Special attention is paid to the method of oral history (interviewing) to clarify events of the recent period. The study reveals that the origins of football in Katerynoslav date back to 1911, and 1918 is identified as the official founding date of the club. The continuity of

the team's development is traced through a series of transformations: from the collective of the Bryansk Workers' Industrial Technical School (BRIT) and the «Petrovets» team (of the Petrovsky plant) to the creation of the «Stal» voluntary sports society in 1936. The scientific novelty of the research lies in clarifying the chronology of the club's foundation and identifying a direct link between the «Alcor» amateur circle and subsequent professional generations of players. The development of infrastructure is analyzed in detail, specifically the construction of the «Stal» and «Metalurh» stadiums, as well as the influence of the region's industrial giants on the club's financial stability and human resources. Particular emphasis is placed on the post-war period of the team's restoration (1945–1949) and its transition under the patronage of the Ministry of Ferrous Metallurgy, which became the foundation for future successes on the all-union and international arenas. It is concluded that the evolution of FC «Dnipro» during the studied period is a classic example of the institutionalization of Soviet football, where the club functioned not only as a sporting unit but also as a powerful center for the social life of workers. It is proven that the team's success depended on the synergy of the city's industrial potential and the enthusiasm of the sporting community, which ultimately allowed for the formation of a unique «Dnipro» style of play.

Keywords: FC «Dnipro», historical genesis, Katerynoslav, BRIT, «Petrovets», «Stal», «Metalurh», professional football, sporting identity, football history.

Вступ. Дослідження історії футбольного клубу (ФК) «Дніпро» обумовлене значущістю цього спортивного явища не лише для регіонального, а й для загальнонаціонального та європейського спортивного руху. ФК «Дніпро» упродовж десятиліть був символом спортивної ідентичності міста Дніпро та одним із флагманів українського футболу [21, 13].

На сучасному етапі трансформації українського спорту в умовах воєнного стану та економічної нестабільності, вивчення історичного досвіду функціонування великих спортивних клубів стає критично важливим для розуміння механізмів їх виживання та розвитку [23, 24]. Як зазначають дослідники, історія окремих клубів є невід'ємною частиною соціокультурного літопису країни [9, 16, 18]. Дослідження генезису футболу в Катеринославі-Дніпропетровську дозволяє простежити еволюцію гри: від аматорських гуртків до професійної структури, що досягла фіналу Ліги Європи УЄФА у 2015 році [18].

Крім того, науковий аналіз причин занепаду клубу та появи правонаступників (або «клубів-клонів») має практичне значення для розробки стратегій сталого розвитку професійного спорту в Україні [14, 23]. Необхідність систематизації архівних даних і спогадів очевидців під-

креслюється у працях істориків спорту, які вказують на прогалини у висвітленні регіональних аспектів розвитку футболу початку ХХ століття [3, 22].

Гіпотеза дослідження: аналіз історичного шляху ФК «Дніпро» може стати підґрунтям для розуміння, що ефективне функціонування великого спортивного клубу залежить від поєднання традицій, спортивною інфраструктурою та підтримкою місцевої громади. Отримані у статті результати можуть бути використані для уникнення кризових етапів у процесі становлення та розвитку футбольних клубів.

Мета дослідження: здійснити комплексний аналіз історичних етапів створення, становлення та розвитку футбольного клубу «Дніпро», а також виявлення ключових факторів, що вплинули на його успіхи та подальшу кризу.

Методи дослідження

Для вирішення поставлених завдань використано комплекс загальнонаукових і спеціальних історичних методів:

1. Історико-генетичний метод – для з'ясування витоків футболу в регіоні та простеження послідовності розвитку клубної структури.

2. Історико-порівняльний метод – для зіставлення різних періодів розвитку клубу та аналізу змін у системі фінансування та результативності.

3. Метод системного аналізу – для вивчення діяльності ФК «Дніпро» як складної системи, що взаємодіє з політичними та економічними інститутами.

4. Джерелознавчий аналіз – для критичного опрацювання архівних документів, преси різних років та статистичних даних.

Результати

В Катеринославі про футбол заговорили у 1911 році. Саме у травні того року ентузіасти гімнастичного товариства «Сокил» Другого реального училища спорудили спеціальний майданчик з футбольним полем, з дерев'яними трибунами для глядачів, роздягальнями (дерев'яні сарайчики), будку-касу і таке інше та огородили цю територію [14, 20, 21].

Через місяць в журналі «Руський спорт» з'явилася стаття під заголовком «Футбол в Катеринославі». В ній розповідалося про те, що майданчик товариства «Сокил» з кожним днем привертає все більше й більше любителів пограти в м'яч. На цьому ж майданчику проходили перші матчі між міськими командами, кількість яких постійно зростала. Подібні ігри привертати увагу не лише спортивної молоді, а й глядачів, тому незабаром за вхід стали збирати платню [11, 22].

Перша спроба провести турнір була зроблена в 1914 році, але керівництву «Сокола» забракло досвіду з його організацією, і

змагання, не дивлячись на вдалий початок, було зірване. На той час в Катеринославі вже було збудовано два футбольних поля: на Соборній площі, перед будинком 1-ї чоловічої гімназії (1913 р.). У 1914 році з'явився третій спортивний майданчик з футбольним полем, який належав Олександрівському металургійному заводу Брянського товариства (скоріше за все, він знаходився при Брянській робітничій школі). Цей факт свідчить про те, що в футбол на металургійному заводі ім. Петровського почали грати в рік початку першої Світової війни [15, 25].

Перший чемпіонат міста відбувся в Катеринославі ще влітку 1915 року – в двох групах: класів «А» і «Б». Стартовий матч провели команди «Алькор» і «Тритон». В серпні 1915 року на стадіоні Сокіл відбувся перший міжміський матч – тоді місцевий «Алькор» виграв у Новомосковського «Націоналя» з рахунком 8:0 [21].

У півфіналі катеринославська збірна прогала футбольній команді Харкова, а в матчі за 3-є місце одержала перемогу над ростовчанами з рахунком 5:0.

Всього в Катеринославі на 1916 рік було 9 футбольних команд: «Алькор», «Тритон», «Стадіон», «Штандарт», «Баллада», «Рів'єра», «Оріон», «Вега», і «Задніпров'є». Того ж року була створена нова ліга – КФЛ (Катеринославська футбольна ліга), першими членами якої стали ці 9 команд, кращою серед яких була команда «Алькор» – чемпіон міста 1916 – 1918 років. В 1916 році в Катеринославі була створена футбольна ліга середніх навчальних закладів.

У чемпіонаті міста брали участь 6 училищ, 3 технікуми і 2 гімназії. До ліги входили Технічне і Реальне училища, які готували фахівців для Олександрівського металургійного заводу, а у 1918 році ці два заклади об'єдналися в БРІТ (Брянський робітничий індустріальний технікум) [3, 11].

За Дніпром футбольним радянська влада закріпила дату заснування 1936 рік. Саме тоді на Дніпровському металургійному заводі (завод імені Петровського) з'явилася футбольна команда Сталь. Проте, у часи Незалежності футбольні історики з'ясували, що ФК Сталь виникла на базі команди Петровець ДМЗ, а Петровець – на базі команди БРІТ (Брянського робітничого інженерного технікуму), який був пов'язаний із тим самим заводом, однак у 1918-му він називався не Петровою, а Брянським [4, 15, 21].

За цією хронологією – 1918 рік заснування команди може означати, що витоки ФК Дніпро сягають часів до створення СРСР. У той час весь футбольний сезон: з весни по глибоку осінь у місті була влада Української Народної Республіки, а потім – Української Держави Гетьмана Павла Скоропадського.

Утім, є думки дослідників історії футболу, які стверджують, що хронологію клубу можна вести з 1915 року, від команди Алькор – тогочасного гранда місцевих аматорських футбольних змагань. Є багато доволі переконливих свідчень того, що БРІТ міг сформуватися на основі Алькору.

Таким чином, новітня історія клубу стала ближчою до витоків футболу у Катеринославі, адже

сам Алькор сформувався з числа робітників Брянського заводу у 1915 році [4, 11].

Офіційною датою заснування клубу, як це визнано істориками та самим ФК «Дніпро», вважається 1918 рік. Клуб був створений на базі Брянського заводу (з 1922 року – завод імені Григорія Петровського), що визначило його тісний зв'язок з промисловістю (табл.1).

Хоча документація того часу є фрагментарною, 1918 рік символізує початок формування постійної заводської команди на основі футбольного колективу Брянського заводу. Це стало відправною точкою інституціоналізації. Зв'язок із робітничим колективом був типовим для тодішнього спорту (так звані відомчі команди), що гарантувало фінансову підтримку та стабільну базу гравців із числа працівників заводу.

Перші десятиліття існування клубу були присвячені боротьбі за домінування на регіональному та республіканському рівнях. Це був період формування спортивних традицій.

У 1920-ті та 1930-ті під назвами БРІТ та «Петровець» команда активно брала участь у міських та міжміських змаганнях [9, 13, 26].

Команда заводу ім. Петровського швидко вийшла на лідируючі позиції у Катеринославі/Дніпропетровську, що забезпечило їй право представляти місто на вищому рівні.

Участь у перших чемпіонатах Української РСР (утворених на базі всесоюзних спортивних товариств) дозволила команді набутися досвіду змагань із сильними клубами Києва, Харкова та Одеси.

Таблиця 1

Хронологія зародження і розвитку команд-попередників ФК «Дніпро»

Період	Назва клубу	Розшифрування	Примітка
1918-1925	БРІТ	Брянський Робітничий Індустріальний Технікум	Перша назва, безпосередньо пов'язана із заводською школою
1925-1936	«Петровець»	Завод імені Григорія Петровського	Назва підкреслювала приналежність до флагмана чорної металургії регіону
1936-1948	«Сталь»	Символ металургійної промисловості	Підтвердження статусу заводської команди, участь у перших загальносоюзних змаганнях

На початку свого існування у сучасній історії спорт позиціонувався виключно як загальнонародне, а не комерційне дозвілля звичайних робітників і селян.

У 1925 році футбольна команда БРІТ була перейменована у футбольну команду «Петровець», яка представляла металургійний завод ім. Г.І.Петровського.

З 1927 р. «Петровець» брав участь у першості України та СРСР серед виробничих колективів. Команда демонструвала атлетичний, «робітничий» футбол.

Основним суперником були харківські команди (тогочасна столиця УРСР). Матчі між ними збирали тисячі глядачів на заводських пустирях.

Оскільки завод входив до об'єднання «Південсталь», фінансування команди залежало від виконання планів виробництва чавуну та сталі. Успіхи на полі часто преміювалися продуктовими пайками або дефіцитними промисловими товарами [10, 19, 22].

Саме з підвалин заводу Петровського у 1936 році вийшла команда «Сталь», яка згодом перетворилася на «Дніпро».

Дослідження показують, що «Петровець» був не просто спортивним клубом, а центром соціального життя робітників, де формувався характер дніпровського футболу: непоступливий, силовий та емоційний.

1927 рік в архівах зафіксований як час, коли футбольний Дніпропетровськ остаточно заявив про себе на рівні УРСР. «Петровець» тоді фактично був синонімом збірної міста [16, 22].

«Петровець» вперше став переможцем весняної першості Дніпропетровська саме у 1927 р. Це була сенсація, адже тоді в місті домінували команди залізничників та «Радторгслужбовців». «Петровець» зійшовся у фіналі з командою «Желдор» (залізничники). Це було протистояння двох районів – заводської Чечелівки та привокзальних кварталів. «Петровці» перемогли, закріпивши статус лідера.

У складі збірної міста гравці «Петровця» (Манов, Бутенко, Шинкаренко) дійшли до високих стадій республіканського турніру.

Газети того часу (зокрема «Зоря») описували гру команди як «швидку, але іноді надмірно жорстку». Гравці, загартовані в гарячих цехах «Південсталі», не боялися силової боротьби.

Футболісти вважалися «обличчям заводу». У заводських газетах того часу іноді траплялися догани гравцям за те, що вони «погано працюють у зміні, бережучи сили для матчу».

Хоча детальних протоколів збереглося небагато, в історію «Петровця» вписані такі імена:

Петро Лайко – видатний нападник, який починав саме в заводському футболі і став легендою українського спорту.

Микола Манов – незмінний лідер оборони та воротар (у різні роки), який пізніше став першим тренером професійної «Сталі».

Валентин Забуга – технічний півзахисник, який визначав стиль гри команди в середині 20-х.

У 1936 році до футбольної команди увійшли футболісти команди «Сталь» – Дніпропетровського трубопрокатного заводу ім. Леніна, і команда «Петровець» здобула назву «Сталь», беручи участь в Чемпіонаті СРСР і Кубку країни.

В історичних документах 1930-х років часто виникає плутанина. У місті було дві «Сталі»: «Сталь» заводу ім. Петровського (наступник «Петровця», майбутній «Дніпро») і «Сталь» заводу ім. Леніна (трубопрокатний завод).

Після створення добровільного спортивного товариства (ДСТ) «Сталь», колишній «Петровець» отримав нове ім'я. Це збіглося з початком проведення клубних чемпіонатів та Кубків СРСР.

Перший успіх команди відбувся в іграх Кубку СРСР, коли 24 липня 1936 року відбувся історичний дебют. У 1/64 фіналу «Сталь» приймала полтавський «Сельмаш». Результат: 1:0 на користь металургів, автор гола: Котляров.

У наступному раунді (1/32) дніпропетровці створили сенсацію, перемігши харківський «Локомотив» (статусних фаворитів) з рахунком 4:2, і лише в 1/16 поступилися грізному на той час медичному інституту з москви.

До Другої світової війни система ліг постійно змінювалася. «Сталь» представляла місто в нижчих дивізіонах, але завжди була серед лідерів.

Вперше в історії команда заводу імені Петровського стартує в чемпіонаті СРСР у групі «Г». Вона займе місце «Сталі» заводу імені Леніна. Звідти на «Петровку» разом із назвою команди перейдуть і п'ятеро футболістів: Микола Писарев, Борис Белов, Степан Примака, Валентин Забуга та Григорій Курчанинов (табл. 2). Останні двоє заб'ють на двох дев'ять м'ячів – практично половину від усієї команди. Причому саме Григорій Курчанинов стане найкращим снайпером колективу «Петровки» в її дебютному чемпіонаті. Решта вісім гравців того складу залишилися на заводі Петровського з попереднього сезону.

Керував командою найстарший її гравець – голкіпер Михайло Шинков. Скоріше, він був не тренером, а представником, який заповнював протоколи матчів [4, 11].

У підсумку «Сталь» посіла дев'яте місце, випередивши команди Горького, Баку та Єревана, що загалом, враховуючи катастрофічний старт, було цілком прийнятним результатом. Із Кубка країни вони вибули вже після першого раунду.

Чемпіонат СРСР 1938 року пройшов без участі представників Дніпропетровська в єдиній Лізі з 26 клубів.

Сезон 1939 року (група «Б»). Перед самою війною команда досягла значного прогресу, посівши 15-те місце у загальносоюзній групі «Б». Це дозволило дніпропетровцям закріпитися в ієрархії радянського футболу як «міцному середняку» з амбіціями.

У 1940 році клас «Б» скоротили з 23 клубів до 14. Місця для п'ятнадцятої команди минулої першості там не знайшлося.

Команда балансувала між різними дивізіонами, намагаючись закріпитися у вищих ешелонах. У цей час відбувається становлення перших футбольних зірок Дніпропетровська [14, 21].

В 30-і роки ХХ ст. в Дніпропетровську було розпочате будівництво нового стадіону, який був відкритий у 1940 році. Це стадіон «Сталь», побудований на місці колишнього цвинтаря міста Дніпропетровська. Для будівництва, в кінці вулиці Воскресенської комуністичним режимом було знесено Воскресенську церкву, на місці якої з 1946 року функціонує стадіон «Металург».

У 30-ті та 40-ві роки посада «головного тренера» була розмитю, часто командою керувала тренерська рада або капітан.

Микола Манов – людина, яка пройшла шлях від воротаря «Петровця» до ідеолога «Сталі». Він акцентував увагу і зусилля на фізичній витривалості – гравці мали витримувати високий темп упродовж усіх 90 хвилин, що було традицією «сталеварів».

Іван Пацевич – керував командою в повоєнні роки (1947–1948). При ньому склад почав омолоджуватися, з'явилися технічніші виконавці.

Після визволення Дніпропетровська завод ім. Петровського був у руїнах, але футбольну команду зібрали вже в 1945 році.

У 1946 році команда «Сталь» була включена до групи «Б». Почалося все з того, що восени 45-го року керівництво добровільного спортивного товариства «Сталь» звернулося до Всесоюзного комітету у справах спорту та фізкультури з проханням про включення дніпропетровської футбольної команди «Сталь» до розіграшу першості СРСР 1946 року в класі «Б». Вирішення питання затягнулося на досить тривалий термін, і лише 25 квітня в телеграмі, отриманій міською владою, повідомлялося, що «Сталь» допускається до чемпіонату країни і включається до Другої групи Південної підгрупи [12, 14].

Перші матчі мали відбутися вже 9 травня. Серед суперників: московські команди «Локомотив», «Трудові резерви», ереванське та ростовське «Динамо», бакинський «Нафтовик», харківський «Локомотив», «Стахановець» Сталіно, одеський «Харчовик», миколаївський «Суднобудівник».

Таке рішення, з одного боку, стало приємною несподіванкою, а з іншого – головним болем. Адже команда фактично ще не існувала. Колектив набирали «з миру по нитці».

За окремими даними у 24 матчах першості взяло участь 26 футболістів (для тих часів, коли багато хто обходився 16-ма). З травня по вересень з команди було виключено 13 гравців, при цьому поповнення було вельми посереднє.

Двоє гравців – капітан команди Іван Фаттавенко та Василь

Дулін – грали одразу на кількох позиціях. Перший, номінальний, захисник досить вдало провів низку матчів у нападі, а другого із середньої лінії нерідко переводили в оборону.

Результат був слабкий, звідси й постійні перестановки у складі.

Гірше, ніж у 1946 році, дніпропетровці ніколи не стартували. Негаразди були і на тренерському містку. Начальником, який став тренером «Сталі» на початку сезону, був призначений відомий у Дніпропетровську футболіст Микола Бутарев. Але в серпні він був зміщений зі своєї посади. Щоб виправити становище в команді, Всесоюзний комітет зі спорту та фізкультури направив у «Сталь» свого представника Беспалова, але і йому не вдалося покращити справи. Одразу після закінчення чемпіонату команду прийняв дніпропетровський фахівець Микола Луцицький.

У підсумку дніпропетровці посіли передостаннє, дванадцятє місце, набравши 10 очок при гнітючій різниці м'ячів. І ще один антирекорд: 29 забитих та 76 пропущених! Ні до, ні після команда нашого міста ніколи стільки не пропускала.

У новому сезоні 1947 року «Сталеварів» очолював Іван Лукін, якому допомагав Микола Луцицький. Ось як згадає ті роки Іван Прокопович – перший дніпропетровський тренер із вищою фізкультурною освітою:

«На перше тренування прийшли 13 футболістів. Зовнішній

Таблиця 2.

Кращі гравці футбольної команди «Сталь»

Гравець	Амплуа	Характеристика
Павло Шинкаренко	Воротар	Харизматичний лідер. Його називали «господарем штрафного майданчика».
Петро Лайко	Нападник	Технічний, швидкий, мав «гарматний» удар з обох ніг. Викликався до збірної УРСР.
Леонід Панфілов	Форвард	Майстер гри головою. Його голи після навісів були фірмовим стилем «Сталі».
Василь Белов	Захисник	Основа оборони, відрізнявся неймовірною самовідданістю (міг кинутися під м'яч обличчям).
Вадим Писаревський	Півзахисник	«Мозок» команди повоєнного періоду.

вигляд бажав багато кращого, але в очах кожного горіло бажання грати. Хлопці пробігли два кола і зупинилися, знесилені. Стоять і чекають вказівок, але ніхто не скаржиться. Мені стало зрозуміло: вони просто виснажені до межі. Тренування довелося припинити і дати два дні на відпочинок».

На допомогу команді прийшло партійне керівництво, яке вирішило питання пільгового забезпечення «Сталі». Кожному футболісту було виділено по одній буханці хліба на день, а команда незабаром отримала 100 кг борошна, 50 кг цукру та бочку солінь [5].

На іграх за участю «Сталі» частим гостем на стадіоні «Металург» був і перший секретар Дніпропетровського обкому партії Леонід Брежнев.

Після одного з матчів тренер розповів Брежневу про стан справ у команді. Тоді він запросив усіх гравців до себе на прийом. Бесіда вийшла дружня та задушевна. Природна простота Леоніда Брежнева зняла з хлопців скутість і викликала оптимізм та відвертість. Незважаючи на свою зайнятість, Брежнев довго і з цікавістю вів з нами розмову. «З підйомом промисловості потрібно підіймати і спорт», – сказав він на прощання, а завершив розмову фразою: «З честю носіть Прапор трудової Дніпропетровщини на футбольних полях країни!»

Про зустрічі з командою Генеральний секретар згадує у своїй книзі. Через кілька днів після цієї бесіди ми отримали одяг, взуття, продукти.

1948 р. був один із найуспішніших сезонів «Сталі» в цей період. Команда боролася за вихід у фінальний турнір України.

Турнірна таблиця лідерів 1948 року (Південна зона УРСР) мала такий вигляд:

1 місце: «Локомотив» (Харків)

2 місце: «Сталь» (Дніпропетровськ)

3 місце: «ДО» (Київ)

У цей час за команду почали грати молоді зірки, такі як Михайло Дідевич – людина, яка згодом стане легендою як гравець та, як адміністратор клубу.

Він був «мозковим центром» команди.

У 1949 році команду передали на баланс ПМЗ (Південний машинобудівний завод), і незабаром вона змінила назву на «Металург», що стало прямим шляхом до створення футбольного клубу «Дніпро».

Ретроспективний аналіз показує, що «Сталь» була не просто спортивним клубом, а соціальним ліфтом для талановитої молоді та символом незламності заводського Дніпра [4, 5].

На межі 1940-х та 1950-х років радянська спортивна система зазнала суттєвої структурної реорганізації. Перехід від команди «Сталь» (заводу ім. Петровського) до «Металурга» не був лише зміною вивіски. Це був процес інституціоналізації футболу як важливого елемента промислової політики геополітичного устрою. Передача команди під патронат Міністерства чорної металургії та зміцнення зв'язків із Південним

машинобудівним заводом (ПМЗ) створили фінансову базу для якісного стрибка (табл. 3).

У 1950 році дніпропетровська «Сталь» офіційно розпочала виступи під назвою «Металург». В архівах ДСТ «Металург» цей крок обґрунтовувався необхідністю об'єднання спортивних ресурсів металургійних підприємств міста.

Серед основних параметрів перехідного періоду була матеріальна база, оскільки команда отримала стабільне фінансування та стадіон «Сталь», який було реконструйовано та перейменовано на «Металург». Також, для цього періоду було характерним створення кадрового резерву, в якому основу склали ветерани «Сталі», проте почався активний приплив молоді із футбольних шкіл «Трудових резервів» [17].

Період 1950-х років для «Металурга» ознаменувався амплітудними виступами у класі «Б» (другий за значущістю дивізіон СРСР). Команда демонструвала прагматичний футбол, посідаючи місця в середині турнірної таблиці. Головним завданням було закріплення статусу «команди майстрів». Цей період вважається першим «срібним віком» клубу. У 1953 році «Металург» посів високе місце у своїй зоні, а в 1954 році досяг історичного успіху в Кубку СРСР.

Період початку 1950-х років характеризувався жорсткою централізацією ресурсів. Футбольна команда «Металург» у 1954 році здійснила те, що у спортивній пресі того часу називали «руй-

Таблиця 3.

Порівняльний аналіз трансформації від «Сталі» до «Металурга»

Параметр порівняння	Період «Сталь» (1945–1949)	Період «Металург» (1950–1960)
Основний спонсор	Завод ім. Петровського (цехові фонди)	Міністерство чорної металургії + ПМЗ
Статус гравців	Формально – робітники (сталевари, прокатники)	Професійні спортсмени (інструктори фізкультури)
Інфраструктура	Саморобне поле, шлакові доріжки	Реконструйований стадіон, база відпочинку
Логістика	Поїздки поїздами у загальних вагонах	Спецрейси та купейні вагони для команди майстрів
Екіпірування	Заводське пошиття, дефіцит бутсів	Централізоване постачання від ДСТ «Металіст»/«Металург»

нуванням ієрархії». Команда з класу «Б» пробилася до четвірки найкращих колективів величезної країни.

Успіх 1954 року не був випадковістю. Це був результат роботи тренера Сергія Голода, який зумів прищепити заводській команді дисципліну і тактичну гнучкість [22].

До 1960 року «Металург» став потужною спортивною організацією з вибудованою вертикаллю (дитяча школа – заводська команда – команда майстрів). Однак масштаби чорної металургії вже не могли задовольняти зростаючі апетити професійного футболу. Місто готувалося до «ракетного» ривка, який стався у 1961 році, з Південмашу [18].

Аналіз ігрового стилю «Металурга» 50-х свідчить про домінування системи «W-M» (три захисники, два півзахисники, два інсайди та три нападники).

Вагомий внесок у розвиток команди зробили Сергій Голод та Микола Морозов. Вони впровадили елементи колективного пресингу та посилили дисципліну в побуті гравців, що було нетиповим для тогочасних провінційних клубів. Нижче наведено зведену таблицю позицій «Металурга» у класі «Б» (табл.4).

У 1961 році чемпіонат СРСР у класі «Б» (Українська зона) був надзвичайно конкурентним. Дніпропетровська команда виступала у другій зоні УРСР, де її суперниками були представники потужних промислових центрів.

Команда демонструвала стабільну гру протягом усього сезону, тримаючись у верхній частині таблиці.

У своїй зоні «Металург» посів підсумкове 14-те місце серед 37

команд усієї Української республіки (після стикових матчів). У 36 матчах команда здобула 11 перемог, 10 разів зіграла внічию та зазнала 15 поразок. Різниця м'ячів – 35:40.

У 1961 році команду очолював Михайло Коломоєць (легендарний гравець «Металурга» 50-х), що символізувало спадковість поколінь.

Наприкінці 1950-х років стало зрозуміло, що ресурси металургійної галузі для підтримки команди на рівні Вищої ліги обмежені. Водночас стрімко зростав оборонний гігант – Південний машинобудівний завод.

Таким чином «Металург» (1950–1961) виконав ключову історичну роль, підготувавши плацдарм амбітному проекту ФК «Дніпро».

Наукова цінність періоду полягала у тому, що «Металург» став класичним прикладом еволюції радянського футбольного клубу: від вузькопрофільного заводського колективу до регіонального спортивного бренду.

Все змінилося, коли у тодішньому Дніпропетровську працював Південний машинобудівний завод. На Південмаші працювали найкваліфікованіші робітники СРСР, відповідно, до міста спрямовували найвпливовіших партійців. У результаті, виник так званий дніпропетровський клан – ціла плеяда функціонерів, які проб'юються у вищі ешелони влади не тільки в СРСР, а і Незалежній Україні. Все змінилося і для місцевої футбольної команди.

Дискусія. Результати нашого дослідження підтверджують та доповнюють праці провідних істориків спорту, зокрема М. Балакіна [1]

та В. Шкварця [2] у контексті того, що саме промислові гіганти (як-от завод імені Г.І. Петровського) стали ключовими осередками інституціоналізації футболу. Проте, на відміну від попередніх досліджень, які часто акцентували увагу лише на результатах матчів [15], ми зосередилися на зв'язку між аматорськими гуртками БРІТ (1918 р.) та подальшими трансформаціями в «Петровець» та «Сталь». Це дає підстави розглядати історію клубу не як перелік випадкових команд, а як цілісну еволюцію спортивної ідентичності.

Порівняння розвитку «Дніпра» з іншими клубами того часу (наприклад, київським «Динамо» чи донецьким «Стахановцем») показує спільну рису: футбол виступав інструментом соціалізації міського населення та демонстрації потужності індустриальних центрів. Водночас, унікальність генезису «Дніпра» полягає у його нерозривному зв'язку з металургійною спільнотою регіону, що сформувало специфічну фанатську та організаційну культуру ще до Другої світової війни.

Висновки

1. Встановлено, що генезис клубу відбувався шляхом поступової трансформації: від стихійних аматорських гуртків («Алькор») до структурованих відомчих команд (БРІТ, «Петровець», «Сталь»). Визначення 1918 року як базової дати заснування дозволяє стверджувати про спадковість футбольних традицій в регіоні, незважаючи на зміну політичних режимів та офіційних назв колективу.

2. Доведено, що ключовим фактором стабільності клубу стала його інтеграція у виробничу систему великих промислових

Таблиця 4.

Досягнення «Металурга» у класі «Б» в 1950-х роках

Рік	Зона / Фінал	Місце	Характерні риси
1953	III зона	8	Стабілізація складу
1954	III зона	4	Півфінал Кубка СРСР
1957	II зона	4	Посилення конкуренції з боку українських клубів
1959	I зона	10	Початок зміни поколінь

підприємств. Це забезпечило не лише фінансовий ресурс, а й розвиток спортивної інфраструктури, що перетворило футбол на інструмент соціалізації робітничого класу.

3. Дослідження підтвердило, що вже у першій половині ХХ століття ФК «Дніпро» (під різними назвами) став центральним елементом спортивної самоіденти-

фікації мешканців Придніпров'я. Успіхи команди у довоєнних та перших повоєнних турнірах заклали підвалини для формування відданої аудиторії вболівальників та специфічної спортивної культури міста.

Аналіз історичного шляху «Дніпра» демонструє, що життєздатність клубу залежить від ефективного поєднання між тради-

ціями, інфраструктурною базою та підтримкою місцевої громади. Виявлені закономірності можуть бути використані при розробці сучасних стратегій відродження футбольних клубів, що переживають кризові етапи або процедури правонаступництва.

Конфлікт інтересів. Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів.

Література

1. Балакін ММ. Футбол: Навчальний посібник. Київ: Держмедвидав УРСР; 1958. 212 с.
2. Балджи ІВ. Історичні та організаційно-методичні основи розвитку олімпійського руху на Дніпропетровщині впродовж ХІХ – ХХІ ст. [автореферат]. Дніпро: ПДАФКіС; 2019. 23 с.
3. Бондаренко ВВ. Історія українського футболу: від витоків до сучасності. Київ: Олімпійська література; 2019. 320 с.
4. Волик АП. Історія світового футболу: від витоків до сучасності. Київ: Олімпійська література; 2015. 280 с.
5. Гайдук ВА. Історія Катеринослава: архітектура та спорт. Дніпро: Лира; 2017. 256 с.
6. Гнатюк ВГ. ФК «Дніпро» (Дніпропетровськ). 1918–2010. Статистичний довідник. Кривий Ріг: Видавець; 2010. 192 с.
7. Державний архів Дніпропетровської області (ДАДО). Фонд Р-156: Комітет з фізичної культури і спорту при виконкомі обласної Ради. Оп. 1. Спр. 12, 45.
8. Дулібський АВ. Моделювання тактичних дій у футболі. Київ: Грамота; 2003. 132 с.
9. Кавун МЕ. Сади і парки Дніпропетровська. Дніпропетровськ: Герда; 2009. 144 с.
10. Корзаченко ЮВ. Сто років українського футболу. Київ: Книга; 2011. 248 с.
11. Костюкевич ВМ. Теорія і методика викладання футболу: навч. посіб. Вінниця: Планер; 2012. 320 с.
12. Котов СМ. Економічні аспекти професійного футболу в Україні: історичний ракурс. Наук вісн ПДАФКіС. 2023;2:15-22.
13. Кузьменко ОП. Дніпропетровський футбол: від «Петровця» до «Дніпра». Дніпропетровськ: Зоря; 2011. 240 с.
14. Кузьмін ГГ. Горять вогні над стадіоном. Київ: Молодь; 1971. 180 с.
15. Лисенчук ГА. Управління підготовкою футболістів. Київ: Олімпійська література; 2003. 271 с.
16. Лобода ОО. Проблеми правонаступництва футбольних клубів у контексті регламентних норм ФІФА та УЄФА. Юрид часоп. 2022;4:88-95.

References

1. Balakin MM. Futbol: Navchalnyi posibnyk. Kyiv: Derzhmedvydav URSR; 1958. 212 p. [Ukrainian].
2. Baldzhy IV. Istorychni ta orhanizatsiino-metodychni osnovy rozvytku olimpiiskoho rukhu na Dnipropetrovshchyni vprodovzh XIX – XXI st. [abstract]. Dnipro: PDAFKiS; 2019. 23 p. [Ukrainian].
3. Bondarenko VV. Istoriia ukrainskoho futbolu: vid vytokiv do suchasnosti. Kyiv: Olimpiiska literatura; 2019. 320 p. [Ukrainian].
4. Volyk AP. Istoriia svitovoho futbolu: vid vytokiv do suchasnosti. Kyiv: Olimpiiska literatura; 2015. 280 p. [Ukrainian].
5. Haiduk VA. Istoriia Katerynoslava: arkhitektura ta sport. Dnipro: Lira; 2017. 256 p. [Ukrainian].
6. Hnatiuk VH. FK «Dnipro» (Dnipropetrovsk). 1918–2010. Statystychnyi dovidnyk. Kryvyi Rih: Vydavets; 2010. 192 p. [Ukrainian].
7. Derzhavnyi arkhiv Dnipropetrovskoi oblasti (DADO). Fond R-156: Komitet z fizychnoi kultury i sportu pry vykonkomi oblasnoi Rady. Op. 1. Spr. 12, 45. [Ukrainian].
8. Dulibskiy AV. Modeliuvannia taktychnykh dii u futbolu. Kyiv: Hramota; 2003. 132 p. [Ukrainian].
9. Kavun ME. Sady i parky Dnipropetrovska. Dnipropetrovsk: Herda; 2009. 144 p. [Ukrainian].
10. Korzachenko YuV. Sto rokiv ukrainskoho futbolu. Kyiv: Knyha; 2011. 248 p. [Ukrainian].
11. Kostiukevych VM. Teoriia i metodyka vykladannia futbolu: navch. posib. Vinnytsia: Planer; 2012. 320 p. [Ukrainian].
12. Kotov SM. Ekonomichni aspekty profesiinoho futbolu v Ukraini: istorychnyi rakurs. Nauk visn PDAFKiS. 2023;2:15-22. [Ukrainian].
13. Kuzmenko OP. Dnipropetrovskyi futbol: vid «Petrovtsia» do «Dnipra». Dnipropetrovsk: Zoria; 2011. 240 p. [Ukrainian].
14. Kuzmin HH. Horiat vohni nad stadionom. Kyiv: Molod; 1971. 180 p. [Ukrainian].
15. Lysenchuk HA. Upravlinnia pidhotovkoiu futbolistiv. Kyiv: Olimpiiska literatura; 2003. 271 p. [Ukrainian].
16. Loboda OO. Problemy pravonastupnytstva futbolnykh klubiv u konteksti rehlamentnykh norm FIFA ta UEFA. Yuryd chasop. 2022;4:88-95. [Ukrainian].

17. Люлька ОМ. Триумф «Дніпра»: шлях до вершин. Дніпропетровськ: Пороги; 1989. 144 с.
18. Матеріали музею ФК «Дніпро» (м. Дніпро, вул. Херсонська, 7).
19. Мирський ВІ. Магія футболу. Київ: Здоров'я; 2000. 192 с.
20. Москаленко ОВ. Футбол у Придніпров'ї: історичний нарис. Дніпро: Пороги; 2021. 180 с.
21. Семенченко ОМ. Триумфи та падіння: шлях «Дніпра» до фіналу Ліги Європи. Дніпро: АРТ-Прес; 2016. 210 с.
22. Хайтов ВМ. Історія капітанів «Дніпра». Дніпропетровськ: Січ; 2003. 88 с.
23. Хорольський Д, Москаленко О. Сторінки історії футболу в Катеринославі – Дніпропетровську. Дніпропетровськ: Арт-Прес; 2004. 120 с.
24. Шкварць ВВ. Розвиток спортивного руху в промислових центрах України (1917–1935 рр.). Миколаїв: МДГУ ім. Петра Могили; 1999. 156 с.
25. Сайт історії футбольної статистики України [Internet]. [дата невідома] [цитовано 2024 Трав 22]. Доступно: <http://ukr-football.org.ua>
26. ФК «Дніпро»: офіційний архів результатів [Internet]. Дніпро: ФК «Дніпро»; [дата невідома] [цитовано 2024 Трав 22]. Доступно: <http://fcdnipro.ua/history>
17. Liulka OM. Triumf «Dnipra»: shliakh do vershyn. Dnipropetrovsk: Porohy; 1989. 144 p. [Ukrainian].
18. Materialy muzeiu FK «Dnipro» (m. Dnipro, vul. Khersonska, 7). [Ukrainian].
19. Myrskiy VI. Mahiia futbolu. Kyiv: Zdorovia; 2000. 192 p. [Ukrainian].
20. Moskalenko OV. Futbol u Prydniprovi: istorychnyi narys. Dnipro: Porohy; 2021. 180 p. [Ukrainian].
21. Semenchenko OM. Triumfy ta padinnia: shliakh «Dnipra» do finalu Lihy Yevropy. Dnipro: ART-Pres; 2016. 210 p. [Ukrainian].
22. Khaitov VM. Istoriiia kapitaniv «Dnipra». Dnipropetrovsk: Sich; 2003. 88 p. [Ukrainian].
23. Khorolskyi D, Moskalenko O. Storinky istorii futbolu v Katerynoslavi – Dnipropetrovsku. Dnipropetrovsk: Art-Pres; 2004. 120 p. [Ukrainian].
24. Shkvarts VV. Rozvytok sportyvnoho rukhu v promyslovykh tsentrakh Ukrainy (1917–1935 rr.). Mykolaiv: MDHU im. Petra Mohyly; 1999. 156 p. [Ukrainian].
25. Sait istorii futbolnoi statystyky Ukrainy [Internet]. [date unknown] [cited 2024 May 22]. Available from: <http://ukr-football.org.ua> [Ukrainian].
26. FK «Dnipro»: ofitsiyni arkhiv rezultativ [Internet]. Dnipro: FK «Dnipro»; [date unknown] [cited 2024 May 22]. Available from: <http://fcdnipro.ua/history> [Ukrainian].

Отримано/Received: 24.11.2025

Прорецензовано/Reviewed: 16.01.2025

Прийнято/Accepted: 19.02.2026

Опубліковано/Published – 30.03.2026

Як цитувати статтю / How to Cite:

Степаненко Д, Балджи І, Яковенко А, Гребенюк О, Хаджинов В. Історичний генезис футбольного клубу Дніпро у першій половині ХХ сторіччя. Спортивний вісник Придніпров'я. 2026 Бер 30;(2):188-197. <https://doi.org/10.15802/2071-1476-2026-1-18>

Stepanenko D, Baldzhy I, Yakovenko A, Grebenyuk O, Khadzhynov V. The historical genesis of the Dnipro football club in the first half of the 20th century. Sportyvnyi Visnyk Prydniprovia. 2026 Mar 30;(2):188-197. <https://doi.org/10.15802/2071-1476-2026-1-18>